

*Самойлова Світлана Анатоліївна,
учитель української мови і літератури
Чернігівського колегіуму №11,
старший учитель*

«ЕНЕЇДА» І.П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО – ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА»

Конспект уроку з використанням технології проблемного навчання. 9 клас

Мета: продовжити знайомство дев'ятикласників з текстом поеми І. Котляревського, звернути увагу на мовне багатство твору, дати поняття про бурлеск і травестію; розвивати навички ідейно-художнього та мовно-стилістичного аналізу літературного твору; виховувати почуття гумору, любові до рідного слова, сприяти усвідомленню учнями багатства і краси рідної мови.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: текст поеми І. Котляревського «Енеїда», мультимедійна дошка для демонстрації презентацій учнів.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

1. Актуалізація знань учнів. Асоціативний диктант.

Дев'ятикласники повинні пригадати вивчені на попередньому уроці відомості з біографії І. Котляревського, щодо виникнення задуму створення поеми «Енеїда», про використання Котляревським «Енеїди» стародавнього римського поета Вергілія як канви, про перелицювання цього твору на український лад, а також друку поеми.

Ключові слова диктанту: *Полтава, духовна семінарія, Михайло Щепкін, класицизм, давні греки та римляни, «Одіссея», Гомер, Вергілій, Максим Парпура, 1798 рік, нова українська література.*

Учні пригадають вивчене, доведуть факт спорідненості «Енеїди» Котляревського з «Енеїдою» Вергілія та відзначать оригінальність твору

українського письменника на рівні жанру, теми, головної думки, зображувально-виражальних засобів тощо, виконуючи пропоновані завдання.

Виконання завдань.

1. Визначте головну думку «Енеїди» Котляревського. Чи існує відмінність між однойменними творами Вергілія та Котляревського на рівні головної думки? Відповідь аргументуйте.

Головна думка „Енеїди” Вергілія	Головна думка „Енеїди” Котляревського
(Утвердження римської державності, уславлення завойовницької політики Риму та військових подвигів його полководців: «Запам'ятай, римлянино, ти владно вестимеш народи»)	(Розвінчання феодально-поміщицької, бюрократично-чиновницької верхівки, яка веде паразитичне життя, уславлення народного патріотизму часів Запорізької Січі, заклик до виконання кожним свого патріотичного обов'язку: «Де общее добро в упадку, Забудь отця, забудь і матку, Лети повинність ісправлять...»)

2. За уривками із творів установіть їх назви, імена авторів, віршовий розмір, жанр. Знайдіть подібне й різне між ними. Укажіть національні ознаки характеристики персонажа в останньому з поданих уривків.

1. Музо, повідай мені про бувалого мужа, що довго
Світом блукав, священну столицю троян зруйнувавши,
Всяких людей надивився, міста їх і звичаї бачив,
В морі ж багато біди і тілом зазнав, і душею,
Щоб і себе врятувать, і друзів додому вернути (Гомер «Одіссея»; із 1-ї пісні.
пер.Б. Тена)

2. Зброю співаю і мужа, що перший з надмор'їв троянських,
Долею гнаний нещадно, на берег ступив італійський.
Горя він досить зазнав, суходолами й морем блукавши,
З волі безсмертних богів та мстивої серцем Юнони (Вергілій «Енеїда»; із кн. I;
пер. М. Зерова)

3. Еней був парубок моторний
І хлопець хоть куди козак,
Удавсь на всеє зле проворний,
Завзятіший од всіх бурлак (І. Котляревський «Енеїда»)

3. У поданому ряді підкресліть літературознавчі терміни, за допомогою яких можна встановити подібність однойменних творів Вергілія та Котляревського: жанр,

сюжет, тема, ідея, система образів, зображувально-виражальні засоби. Відповідь прокоментуйте.

Робота з підручником. Виписати визначення понять «бурлеск» і «травестія» і на прикладі наведеного уривку пояснити їх.

Робота з текстом поеми.

На мультимедійній дошці – уривок із поеми Вергілія (переклад М. Білика):

...Юпітер з високого неба

224] Глянув на море, вітрилами вкрите, й на землю — підніжок,

225] І побережжя, й народи довкола, й на самому небі

226] Став нагорі, й свої очі звернув на державу Лівійську.

227] Справами цими в ще більшому смутку бентежить Венера

228] Серце своє, умивається слізьми гіркими й до нього

229] Так промовляє...

Знаходимо у тексті поеми Котляревського відповідний уривок.

Умилася, причепурилась
І, як в неділю, нарядилась,
Хоть би до дудки на танець!
Взяла очіпок грезетовий
І кунтуш з усами люстровий,
Пішла к Зевесу на ралець.

З'ясовуємо значення слів «очіпок грезетовий», «кунтуш із усами люстровий», «ралець» (одному з учнів попередньо було завдання підготувати презентацію «Українське народне вбрання»). Відповідаємо на запитання: представники яких верств населення України носили таке вбрання?

На цьому етапі уроку дев'ятикласники доходять висновку, що письменник відповідно до творчого задуму висміює тогочасне українське панство. А кого нагадує Еней і троянці? Звичайно ж, козаків!

Цей етап уроку можна побудувати як роботу в групах або застосувати метод проєктів, коли декілька учнів удома заздалегідь самостійно готуватимуть презентації за темами: «Українські страви в поемі «Енеїда», «Українські народні імена», «Народні ігри», «Інтер'єр українського житла», «Український народний одяг». Цікавіше, звичайно, переглянути презентації, але така змога є не завжди, тому пропонуємо ще один варіант.

Порівняти описи зовнішності персонажів Вергілія і Котляревського.

У Вергілія	У Котляревського
<p>Вбрання богів – просторі золототкані мантиї, взуті вони в золоті сандалії.</p> <p>Їжа – амброзія та нектар, які забезпечували богам безсмертя та вічну юність.</p> <p>Житло – величні покої.</p>	<p>Юнона носить кибалку, спідницю, шнурівку; сестра Дідони вбрана в червону юпочку баєву, в запаску, має стьожки, намисто і ковтки; Меркурій у брилі, за плечима «з сухарями сумка».</p> <p>Зевес п'є сивуху й заїдає оселедцем, троянці на гостинах у Дідони споживають безліч українських страв:</p> <p style="padding-left: 40px;">свинячу голову до хрину І локшину на перемену, Потім з підлевою індик; На закуску куліш і кашу, Лемішку, зубці, путрю, квашу І з маком медовий шулик. І кубками пили слив'янку, Мед, пиво, брагу, сирівець, Горілку просту і калганку...</p> <p>В Еола Юнона ввійшла в хату і сіла на ослін, Нептун виліз із запічка.</p>

Знайти в зображенні підземного царства епізод зустрічі Енея зі своїми товаришами й виписати тогочасні українські імена.

Знайшов з троянців ось кого:
Педька, Терешка, Шеліфона,
Панька, Охріма і Харка,
Леська, Олешка і Сізьона,
Пархома, Іська і Феська,
Стецька, Ониська, Опанаса,
Свирида, Лазаря, Тараса,
Були Денис, Остап, Овсій
І всі троянці, що втопились,
Як на човнах з ним волочились,
Тут був Вернигора Мусій.

Наляканого морською бурею Енея «насилу баби одшептали», Сивілла вміє «трясцю відганяти», «заушницю пошептати», «переполохи виливати». Що зображує письменник? (Народні засоби лікування).

У поемі зображено фольклорні образи: зцілюща вода, скатерть-самобранка, чоботи-скороходи, одна з героїнь поеми дуже нагадує Бабу-Ягу. Також є перелік способів життя – гріховного і праведного. У яких розділах про це розповідає автор, яка роль цих епізодів? Що зображено на щиті Енея?

(Якщо є час, пригадаємо, які пісні співають троянці (про Сагайдачного і про Січ), предмети побуту: *мітлюю Нептун вимітає море, Зевс має квартиру, полив'яні миски, кленові тарілки на столі у Дідони, кресало*).

У поемі згадано також і кріпацтво. Пригадайте, що обіцяє Юнона Еолові в обмін на послугу? (*Дівку чорнобриву*). Як пророкує Зевс майбутнє Енея? (*Збудує сильне царство і пів світу пожене на панщину*). Як сам автор ставиться до цього явища? (*Картини пекла і факти біографії*).

Проблемне питання. Яку мету переслідував І. Котляревський, детально відтворюючи побутові картини життя, традиції і звичаї українців?

Версія відповіді. Глибокі знання життя українців, їхніх звичаїв і культури дали змогу письменникові за допомогою запозиченого сюжету (Гомер – Вергілій) у жартівливій формі розкрити духовні скарби – українську культуру й мову, про які в часи російської імперії широкому читачеві майже нічого не було відомо. Іван Котляревський це робить так яскраво й талановито, смакуючи українським словом, як ніхто до нього не наважувався, чим і заслужив звання батька української літератури.

5. Усвідомлення й систематизація вивченого.

- Чому персонажі-боги у Котляревського зображені винятково в сатиричному плані? Доведіть, що кожен з них має якусь ваду. (Зевес-Юпітер – п'яниця й самодур, Нептун – хабарник, Юнона – сварлива і мстива, Венера – розпусна, Еол – хабарник і розпусник тощо). (*Автор розкриває у творі вади тогочасного суспільства – владу, закони...*).

- Чому поему «Енеїда» у часи І. Котляревського переписували від руки і розповсюджували, попри те, що мовою, якою вона була написана, нічого ще не друкувалося? (*Великим був попит на заборонене українське слово, на слово спротиву тотальним висміюванням суспільних порядків*).

6. Перевірка рівня набутих знань.

Діагностувальна функція контролю дає змогу вчителеві виявити прогалини і помилки в знаннях і вміннях відповідно до поставлених цілей, з'ясувати причини їх виникнення і відповідно коригувати пізнавальну діяльність школярів, у процесі контролю відбувається «коригування», а не «заучування». Із цією метою часто використовуємо навчальні диктанти. Зокрема, до наведеного в попередньому розділі уроку, такий:

- відтворити пропущене ім'я персонажа:

1. ... оставшись на господі, велів поганій быть погоді. (Еол)

2. ... іздавна був дряпичка. (Нептун)

3. В тім городі жила ..., а город звався Карфаген. (Дідона)

4. Земелька ся була латинська, завзятий цар в ній був... (Латин)

5. ... молодиця сміла, бо все з воєнними жила, і бите з ними м'ясо їла.

(Венера)

Навчально-перевірвальна функція контролю полягає насамперед у поліпшенні якості знань та вмінь школярів. Так, організація взаємоперевірки для учнів, які мають невисокий рівень навчальних досягнень, на основі питань на картках або поставлених

однокласниками сприяє створенню ситуації успіху на уроці, об'єктивному сприйняттю критики. Наприклад, до теми проілюстрованого уроку дев'ятикласники ставили запитання:

- Чим бурлеск відрізняється від звичайної сатири?
- Травестія й карикатура – це одне й те ж?
- Чому твір називають енциклопедією українського життя?

Подібні запитання спонукають до аналізу, кращого засвоєння змісту твору, опанування теоретичного матеріалу. Приклади творчих завдань:

Продовжити вислів (І.Котляревський став відомим у свій час, тому що..., поема «Енеїда» стала популярною серед сучасників І.Котляревського, бо..., новаторство І.Котляревського полягало в тому, що...), скласти коротке власне висловлювання (Чим мене вразила поема «Енеїда»? Які проблеми тогочасного життя відтворив І. Котляревський?).

Для перевірки навчальних досягнень учнів необхідно застосовувати завдання різних когнітивних рівнів: на відтворення знань, на розуміння, на застосування в стандартних і змінених навчальних ситуаціях, уміння висловлювати власні судження, ставлення, оцінки.

Оцінювання має ґрунтуватися на позитивному принципі, що передусім передбачає врахування рівня досягнень учнів, а не ступеня їхніх невдач.

Домашнє завдання варіюється залежно від підготовки учнів: прочитати текст твору й зробити виписки (прислів'я та приказки, обряди, народні ігри – або ж підготувати інсценізацію гри); скласти цитатний тест за поемою, пропускаючи імена її персонажів.

Як показує досвід, зацікавлення учнів проблемними питаннями, можливість вільно висловлювати свої думки і припущення створює на уроці атмосферу успіху, прагнення прочитати художній твір і осмислити його значення.

Література

1. Вергілій. Буколики. Георгіки. Енеїда. М.: Худож. лит., 1971. 416 с. (Бібліотека всемирної літератури. Серія 1. Т.6).
2. Зарубіжна література. Хрестоматія-посібник для 9-го класу загальноосвіт. навч. закл. / В.Я. Звиняцьковський, Є.В. Волощук, Б.Я. Бігун. К.: «Бліц», 2004. 480 с.
3. Котляревський І.П. Твори. – К.: Держ. вид-во худож. літ., 1957. 395с.
4. Матюшкіна Т.П. Використання методу проєктів на уроках української і зарубіжної літератур у класах гуманітарного профілю: Збірник статей. Чернігів: Редакційно-видавничий відділ ЧОШПО, 2009. 63 с.
5. Ткаченко Н.С., Ходосов К.О. Іван Котляревський у школі. К.: Рад. шк., 1968. 213 с.
6. Сивокінь Г. Іван Котляревський на тлі сучасної йому європейської літературної думки. *Дивослово*. 2003. №12. С. 2 – 4.
7. Шевчук В. „Енеїда” Івана Котляревського в системі літератури українського бароко. *Українська література в загальноосвітній школі*. 1999. № 5. С.24 – 28.
8. Яценко М. На рубежі літературних епох. „Енеїда” Котляревського і художній прогрес в українській літературі. К., 1977.